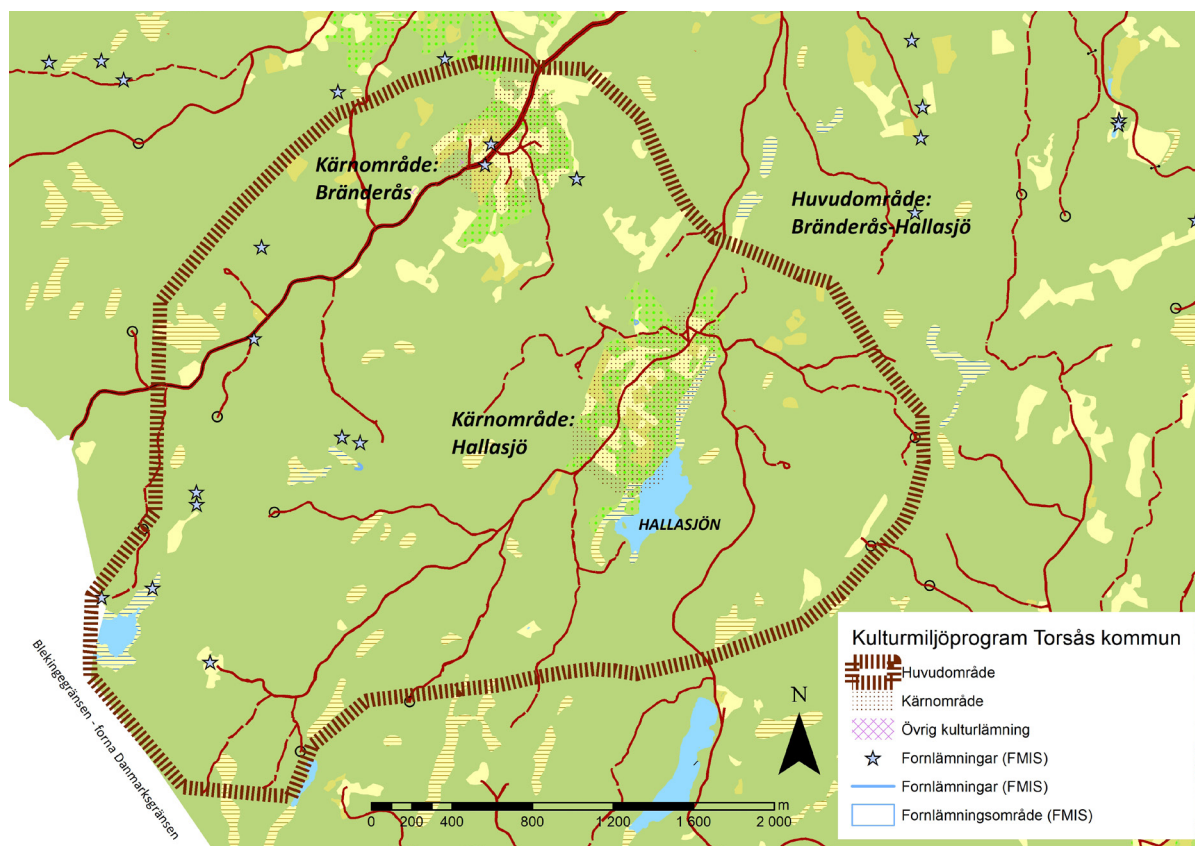

Bränderås-Hallasjö

Skogsbygd | Kulturmiljöprogram Torsås kommun

Huvudområdet är att betrakta som ett område som förstärker förståelsen för kärnområdena. Generellt ges inget särskilt skydd för huvudområdet. I huvudområdet kan dock ligga enskilda byggnader eller platser som har samma höga värde som inom kärnområdena.

Uppgifterna om fornlämningar är hämtade ur Riksantikvarieämbetets forminnesregister, fornsök (FMIS). Sedan 2014 har lagen ändrats så att alla lämningar äldre än 1850 omfattas av skyddet. Detta innebär att skyddsstatus i FMIS kan vara inaktuell. Vad som är fornlämning avgörs av länsstyrelsen.

Bränderås-Hallasjö

Byarna Bränderås och Hallasjö är grannbyar. De är två medelstora småländska byar i skogsbygden väster om tätorten Torsås. Bränderås by har sin bebyggelse, som delvis är välbevarad, samlad på ett krön. Byn är en gammal gränsby med traditioner knutna till de dansk-svenska krigerna. Hallasjö har flera välbevarade byggnader, orienterade utmed den slingrande byvägen. Odlingslandskapet är småskaligt och mångformigt, med öppna åkrar närmast bebyggelsen och ängs- och betesmark längre ut. Stenmurar, fägata, ett stort antal odlingsrösen och hamlade askar bidrar till upplevelsen av ett delvis bevarat traditionellt odlingslandskap, ett agrarlandskap i skogsbygd. Odlingslandskapet i Hallasjö är klassat som ett klass 2-område, och i Bränderås som ett klass 3-område, i länsstyrelsens bevarandeprogram från 1995. En välbevarad linugn i Bränderås är av särskilt kulturhistoriskt intresse. Vandringsleden Torsåsleden passerar Hallasjö.

Bränderås by ligger som ett uppodlat avsnitt i kuperad skogbevuxen moränmark. Marken är block- och hållrik och odlingssten har lagts på impedimenten. Bebyggelsen är sedan länge placerad vid den bästa åkerjorden, på krön, typiskt för området under högsta kustlinjen. I byn finns sju gårdar, samt ett par utskiftade gårdar norr om gamla byläget. Gamla byvägen slingrar sig nära husen genom byn, som ligger på ett backkrön. Utanför gamla bykärnan finns en väg från 1940-talet. Mangårdsbyggnaderna består av parstugor samt sals- och tvåvåningsbyggnader, flera delvis om- eller tillbyggda.

I skogen på byns utmark finns flera torpmiljöer. Väster om byn ligger den så kallad Skjutstenen, ett större stenblock om vilket traditionen berättar att det användes som värn vid danskarnas anfall¹. Traditionen berättar vidare att Bränderås ska ha bränts sju gånger under orostider och att bynamnet härrör från de många bränderna. Exempel på fornlämningar är en slagvarp och ett så kallat femstenarör (röse med fem staplade stenar) som utgör en gammal gränsmarkering till Danmark. Söderut från byn finns en fägata med stenmurar på

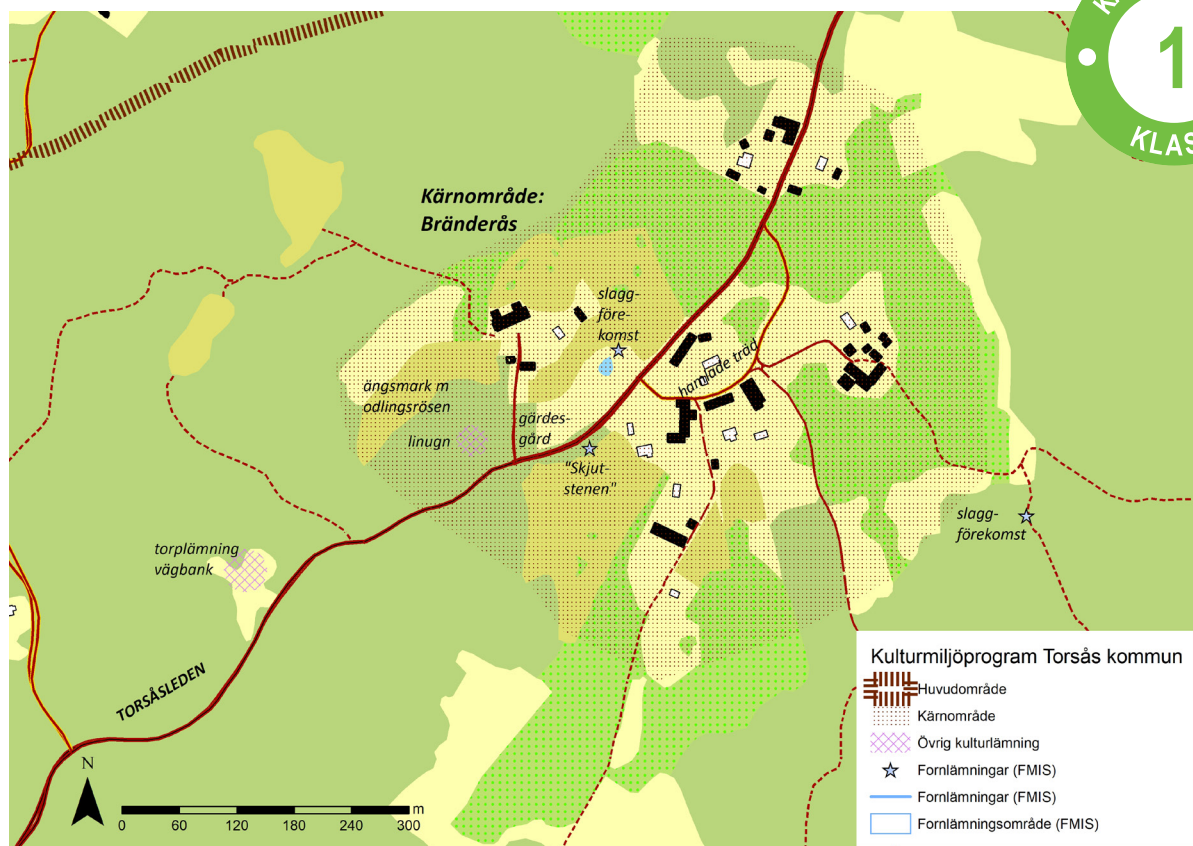
båda sidor. Dessutom finns ett flertal bebyggelselämningar efter torp, backstugor och kvarnar. Av kulturhistoriskt stort intresse är även en torkugn för lin².

Hallasjö är beläget ovanför Hallasjön, som en uppodlad glänta, och omges av blockrik barrskogsklädd moränmark. Odlingsmarkerna sträcker sig från byn ner mot sjökanten. Det omgivande kulturlandskapet är av småskalig karaktär med ett stort antal block och berg i dagen. Området är ganska formrikt, då de naturliga impedimenten kompletteras av vällagda stenmurar och odlingsrösen. Odlingslandskapet är småskaligt och omväxlande, med mängder av stenmurar och odlingsrösen, samt hamlade träd som lind, ask och lönn. Små åkrar ligger insprängda i betesmarken³. I skogen på byns utmark finns flera torpmiljöer, bland annat det så kallade Hillmanstorp som är ett före detta båtmanstorp. Bebyggelsen ligger ganska tätt i centrala delen av byn utmed gamla byvägen.

I byns norra del finns en fornlämning i form av en kolerakyrkogård. Utanför byn finns en sägenomspunnen plats i Vippstenen, en flera ton tung sten som kan vippas med handkraft. På byns utmark i skogen finns också lämningarna efter torpet Hultet.

Traditionen berättar att namnet Bränderås kom till eftersom byn brändes ner av danskarna sju gånger. En sten mitt i byn, "Skjutstenen", sägs ha använts som skydd då danska trupper anföll.

Kärnområdet bör i huvudsak betraktas som ett kulturhistoriskt särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Områdena får förändras, men inte förvanskas.

Uppgifterna om fornlämningar är hämtade ur Riksantikvarieämbetets forminnesregister, fornsök (FMIS). Sedan 2014 har lagen ändrats så att alla lämningar äldre än 1850 omfattas av skyddet. Detta innebär att skyddsstatus i FMIS kan vara inaktuell. Vad som är fornlämning avgörs av länsstyrelsen.

Kärnområde: Bränderås

Den gamla vägen som slingrar sig uppför ett backkrön mitt i gamla delen av byn passerar intill byns ladugårdar, som ligger tätt. Dessa domineras av traditionella smala ladugårdar i skiftesverk. De många bevarade ekonomibyggnaderna, den småskaliga slingrande vägen, hamlade askar, trä- och stengärdesgårdar samt delvis bevarad traditionell bebyggelse bidrar i hög grad till Bränderås karaktär. Mangårdsbyggnaderna består av både ljusmålade och faluröda stora parstugor och dubbelkammartugor. Flera är ganska kraftigt moderniserade, med utbytta material och detaljer. I byns södra del finns ett av

kommunens bäst bevarade bostadshus vad gäller ursprunglig Torsåspanel med Södermöreknut. Denna mangårdsbyggnad har också tillhörande stor ladugård av 1950-talstyp, en raserad stenkällare och trädgård.

Bland övriga kulturhistoriskt intressanta byggnader finns källare, garage, bodar samt ett bevarat hus som har inrymt andelsfrys under 1950-talet. I sydvästra delen av byn ligger en torkugn för lin. Denna lilla stenkonstruktion representerar en viktig syssla i bondesamhället och är därför av samhällshistoriskt intresse och har i sig högt kulturhistoriskt värde.

Betydelsefulla kulturhistoriska karaktärsdrag, Bränderås

Vägsträckningar och vägmiljöer	Den gamla vägens sträckning och karaktär, speciellt på höjden genom gamla byn. Olika element som hör till vägmiljöerna: stenvmurar, staket, häckar, grindar, grindstolpar i sten och hamlade träd.
Odlingslandskap och fornlämningar	<p>Odlingslandskap och olika spår från jordbruksdrift från främst 1800-talet och början av 1900-talet finns i ännu brukade åkrar, gammal ängsmark med fruktträd, bevarade åkerholmar med lövskogspartier, stenvmurar, odlingsrösen och hamlade askar (även lind och lönn).</p> <p>I utkanten av byn ligger en bevarad och restaurerad linugn, murad i sten. Denna lämning har höga kulturhistoriska värden.</p>
Bebyggelsestruktur	Bränderås är en typisk medelstor småländsk skogsbygd, med bebyggelsen orienterad utmed vägarna. Särskilt tät karaktär på backkrönet i gamla bykärnan. Traditionella trädgårdar med mittgång och fruktträd, staket med grindar.
Jordbrukslandskapets ekonomibyggnader	I byn finns ovanligt många bevarade äldre traditionella, ekonomibyggnader, byggda i skiftesverk och rödmålade. Ladugårdarnas karaktäristiska smala huskroppar och spetsiga takvinklar indikerar att de tidigare var täckta med stråtak. Ekonomibyggnader har stor betydelse i förståelsen och upplevelsen av bondgårdsmiljöerna. Att de ligger samlade på backkrönet förstärker intrycket.
Mangårdsbyggnader	Mangårdsbyggnader finns i olika utförande, med parstugan som den vanligaste. Paneler förekommer både faluröda och ljusmålade.
Tak och takmaterial	Taktegel av äkta lertegel har varit den traditionella taktäckningen på bostadshus och många uthus under delar av 1800-talet och under 1900-talet.

I byns södra del finns ett av kommunens bäst bevarade bostadshus vad gäller äldre/ursprunglig Torsåspanel med Södermöreknut. Denna mangårdsbyggnad har också tillhörande stor ladugård av 1950-talstyp, en raserad stenkällare och trädgård.

Kärnområdet bör i huvudsak betraktas som ett kulturhistoriskt särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Områdena får förändras, men inte förvanskas.

Uppgifterna om fornlämningar är hämtade ur Riksantikvarieämbetets forminnesregister, fornsök (FMIS). Sedan 2014 har lagen ändrats så att alla lämningar äldre än 1850 omfattas av skyddet. Detta innebär att skyddsstatus i FMIS kan vara inaktuell. Vad som är fornlämning avgörs av länsstyrelsen.

Kärnområde: Hallasjö

Bebyggelsen ligger utmed den gamla slingrande byvägen. En av gårdarna är placerad som en traditionell götisk gård, med en tydlig mangårdsdel och en färgårdsdel. Lada och ladugård ligger som två flygelbyggnader till huvudbyggnaden, med gavlarna ut mot byvägen. Mangårdsbyggnaderna domineras av parstugor, där den äldsta från 1760-talet också är den bäst bevarade. Men dubbelkammartugan med en djupare huskropp förekommer också. Byns mangårdsbyggnader har restaurerats ganska kraftigt de senaste åren, då många originalpaneler, tegeltak och fönster bytts ut mot nya. Dock har restaureringarna i princip utförts på traditionellt sätt, med paneler målade i falurött och fönster i vitt. En del originalfönster finns dock kvar, liksom detaljer som öppna verandor med snickarglädje och äldre ytterdörrar. Dessa ursprungliga detaljer har höga kulturhistoriska värden och stor betydelse för upplevelsen av husen och byn. Flera äldre skorstenar finns också kvar. Särskilt karaktäristiskt är det med två bevarade skorstenar på nedre takfallet, vilket visar att taket är ett åstak med en mittås i nock. Detta taktyp är äldre än tak med takstolar. Röda tegeltak är den traditionella tak-

täckningen (sedan cirka mitten eller slutet av 1800-talet), vilket ännu är mest vanligt. Förutom de faluröda parstugorna finns ett par mangårdsbyggnader klädda med släthyvlat panel av typen Torsåspanel. De har även viss snickarglädje och Södermöreknut. Mitt i byn finns också en villa/mangårdsbyggnad från tidigt 1950-tal i gult tegel. Denna är idag bevarad i originalskick. Även om den skiljer sig i stil från byns i övrigt mer ålderdomliga karaktär så är den ett exempel på kontinuitet och byns framtidstro på 1950-talet. Till denna gård hör även byns yngsta ladugård, också av 1950-talstyp.

De flesta gårdar i byn har bevarade ladugårdar från tidigt 1900-tal, byggda i skiftesverk. Flera olika typer av uthus finns också, såsom bodar, mjölkkrum, bryggghus, garage, stenkällare och källarbodar. Dessa representerar olika funktioner som förekommit i bondesamhället under 1800-talet och första hälften av 1900-talet, och har i princip höga kulturhistoriska värden liksom stor betydelse för upplevelsen av miljön. I princip alla ekonomibyggnader är målade i falurött, med detaljer i vitt och svart.

Betydelsefulla kulturhistoriska karaktärsdrag, Hallasjö

<p>Vägsträckningar och vägmiljöer</p>	<p>Den gamla vägens sträckning och karaktär genom gamla byn. Olika element som hör till vägmiljöerna: stenmurar på en eller båda sidor vissa vägsträckor, staket, häckar, grindar, grindstolpar i sten, alléträd och hamlade träd.</p>
<p>Odlingslandskap och fornlämningar</p>	<p>Odlingslandskap och olika spår från jordbruksdrift från främst 1800-talet och första halvan av 1900-talet finns i ännu brukade åkrar, gammal ängsmark, bevarade åkerholmar med lövskogspartier, stenmurar och odlingsrösen. Åkrarnas strukturer och storlek sammanfaller än idag med läge och storlek som syns på kartan vid laga skifte 1829, även om de blivit mer stenröjda sedan dess.</p>
<p>Bebyggelsestruktur</p>	<p>Historiskt har det funnits både ladugårdar och mangårdsbyggnader både med långsidan och kortsidan mot vägen. Mangårdsbyggnaderna spridda utmed den gamla byvägen genom byn. En av gårdarna ha götisk form. Exempel på äldre faluröda bevarade småhus med olika funktioner finns, som magasin och källarbyggnader.</p>
<p>Jordbrukslandskapets ekonomibyggnader</p>	<p>I byn finns ett flertal bevarade äldre ekonomibyggnader, byggda i skiftesverk och rödmålade. Dessa ladugårdar har karaktäristiska smala huskroppar och spetsiga takvinklar som indikerar att de tidigare var täckta med stråtak. Även ladugårdar av 1950-talstyp finns, vilket visar på en utveckling och kontinuitet i jordbruksdriften. Ekonomibyggnader har mycket stor betydelse i förståelsen och upplevelsen av denna lilla agrara miljö.</p>
<p>Mangårdsbyggnader</p>	<p>Mangårdsbyggnaderna i byn domineras av rödmålade småländska parstugor med öppna verandor med snickarglädje och (äldre) pardörrar. Parstugans huskropp är lång och smal. Ett par av byns mangårdsbyggnader är av annan hustyp.</p>
<p>Tak och takmaterial</p>	<p>Taktegel av äkta lertegel har varit den traditionella taktäckningen på bostadshus och många uthus under delar av 1800-talet och under 1900-talet.</p>

Hallasjö bygata, där de två ladugårdarna i skiftesverk ingår i en götiskt gårdsanläggning.

Gamla byvägen slingrar sig nära husen genom byn, som ligger på ett backkrön. Utanför gamla bykärnan finns en väg från 1940-talet.

Litteratur och arkivtips

- Alriksson, Tomas Bränderås rote, Torsås socken 1535–1800, 1999.
- Larsson, Laurentius: Vägen till Vassmolösa, 1993.
- Odlingsskapskapet i Kalmar län – Bevarandeprogram, rapport, Länsstyrelsen i Kalmar län, 1995.
- Lantmäteriets historiska kartor.

Faktagranskad 2018 av Leif Svensson och Ulf Svensson.

¹ Bakom stenen sköt en bonde, hans hustru laddade om och danskarna skrämdes på flykten.

² Restaurerad cirka år 2000.

³ Växtligheten varierar enligt länsstyrelsens inventering i hela skalan från vått till hällmark med små förekomster av vegetationstyperna lågstarräng, tuvtätelfuktäng, rödvenäng, fårsvingeltorräng, hällmarkstorräng, stagghed och blåbär-lingonhed. Den största sammanhängande förekomsten av naturlig fodermark finns i nordöstra delen av byn med indikatorarter såsom backmåra, jungfrulin, nagelört och skogsklöver. Förutom hamlade askar, lind och lönn finns också ek, bok, avenbok, tall och gran i trädskitet, bland buskarna kan nämnas en, slån, nypon, hagtorn och hassel.

Torsåspanel och Södermöreknut

Torsåspanelen är ett tydligt regionalt särdrag som finns just i denna trakt. Den kännetecknas av ljusmålad, släthyvlad träpanel, ofta både stående och liggande, ofta kombinerad med viss "snickarglädje". Ibland övergår fönsterfodren i en trekant över fönstren. Ibland är Torsåspanelen också kombinerad med den regionala Södermöreknuten, där knutlådan har försetts med en rundstav i hörnan mellan knutbrädorna. Dessa särdrag förekommer både på små (fattiga) och stora (rikare) hus.

Torsåspanel i originalskick håller vanligen hög hantverksmässig kvalitet och har generellt höga kulturhistoriska värden. Om husen och detaljer som äldre dörrar och fönster finns kvar ger detta också ökat kulturhistoriskt värde åt huset. Paneler av denna typ, som är släthyvlade, bör målas med linoljefärg i ljusa kulörer. Var rädd om din gamla Torsåspanel!

Bränderås,
ekonomibyggnader i skiftesverk.

En av gårdarna i byn Hallasjö, som har den mest välbevarade och ålderdomliga mangårdsbygganden, förutom flera olika kulturhistoriskt intressanta uthus. Mangårdsbyggnaden är ett bra exempel på en småländsk parstuga.

En av torpmiljöerna i byn Bränderås.

Bränderås, ekonomibyggnader i skiftesverk.

Bränderås, ekonomibyggnader i skiftesverk.

En ålderdomlig källarbyggnad är en av byns äldsta byggnader.

En av de äldre gårdarna mitt i byn Bränderås, med bevarad ladugård, uthus, trädgård med hamlade träd, gärdesgård och stenmurar.

Bränderås, linugn

Bränderås, linugn, gärdesgård och odlingslandskap.

Bränderås, gärdesgård och odlingslandskap.

En av byns utskiftade gårdar.

En mangårdsbyggnad i form av en typisk parstuga, Bränderås.

En mangårdsbyggnad klädd med ljusmålad panel, Bränderås.

En av byn Bränderås mest välbevarade ålderdomliga mangårdsbyggnad, med originaldetaljer och byggnadsdelar, som den karaktäristiska Torsåspanelen.

Bränderås, odlingslandskap med odlingsröse.

Bränderås, Torsåspanel och södermöreknut.

Bränderås, en av byns bevarade ladugårdar.

Hallasjö, det tidigare båtsmanstorpet.

Hallasjö, ekonomibyggnader i skiftesverk.

Hallasjö, gamla åkrar, idag betade.

Hallasjö, gård med veranda med snickarglädje.

Hallasjö, gård med parstuga med veranda.

Hallasjö, gård med Södermöreknut, byns äldsta mangårdsbyggnad, välbevarad parstuga.

Hallasjö bygata.

Hallasjö pestkyrkogård.

Hallasjö pestkyrkogård.

Hallasjö, byns enda götiska gård.

Hallasjö. Detta äldre hus av typen parstuga har åstak, med skorstenarna mitt på ena takfallet.

Hallasjö, vägavsnitt.

Hallasjö, mjölkbod och brunn.

Hallasjö, en utskiftad gård, med bevarat brygghus, källarbyggnad och ladugård.

Hallasjö, odlingslandskap, åkrar odlingsrösen, lövskog.

En av de välbevarade mangårdsbyggnaderna i byn Hallasjö.

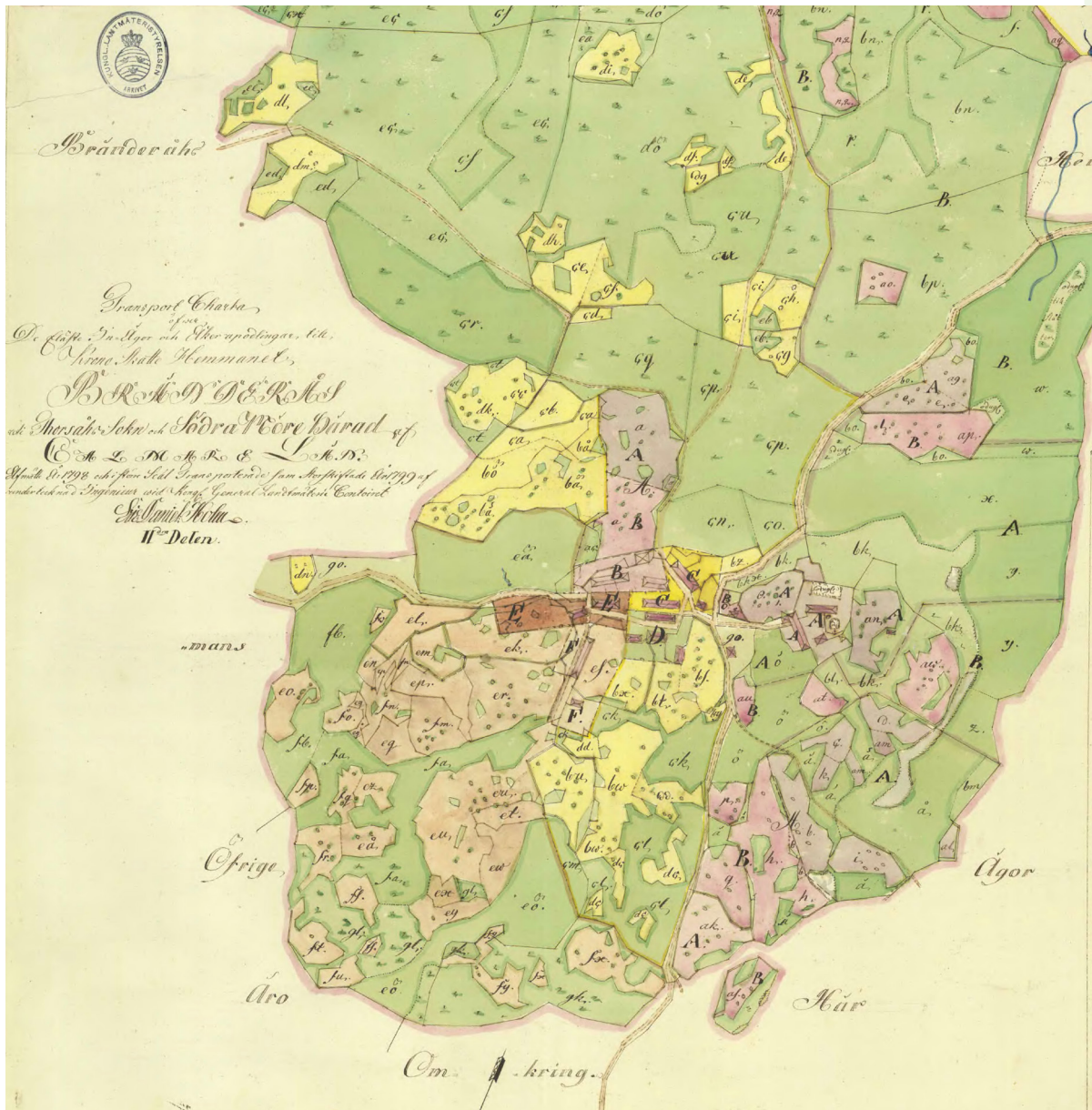
Vägen genom byn Hallasjö har gammal sträckning och är en grusväg som ger en lantlig, ålderdomlig och vacker karaktär.

En stenkällare i Hallasjö, som visar på gångna tiders metoder för vinterförvaring av livsmedel, särskilt potatisens betydelse i det självförsörjande jordbrukarsamhället.

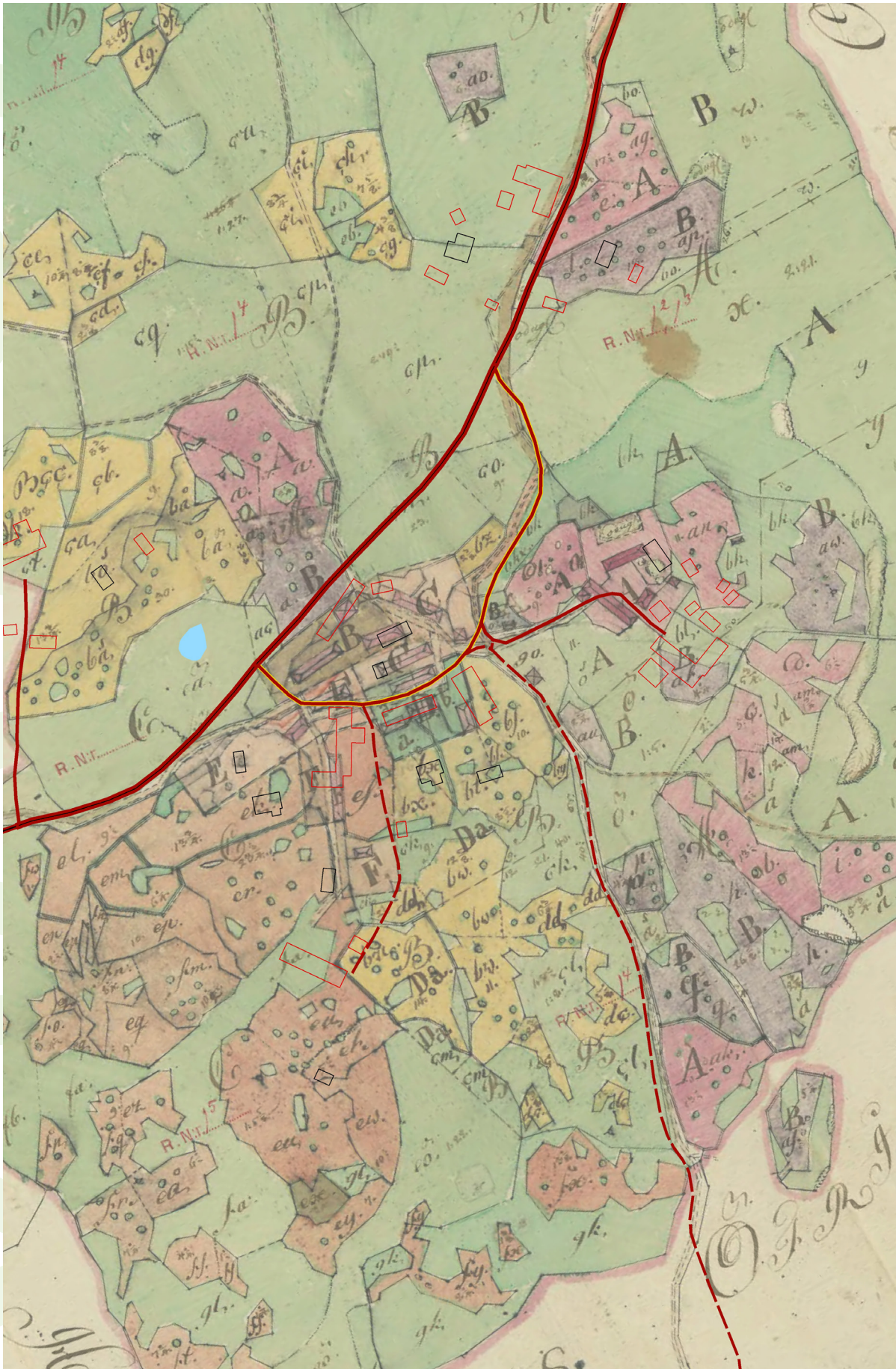

Gärdesgårdsinhågnade äldre åkrar i byn Hallasjö och steniga ytor mellan åkrarna, med stenrösen och hamlade träd.

Bränderås, utdrag ur kartan för storskitte 1798.

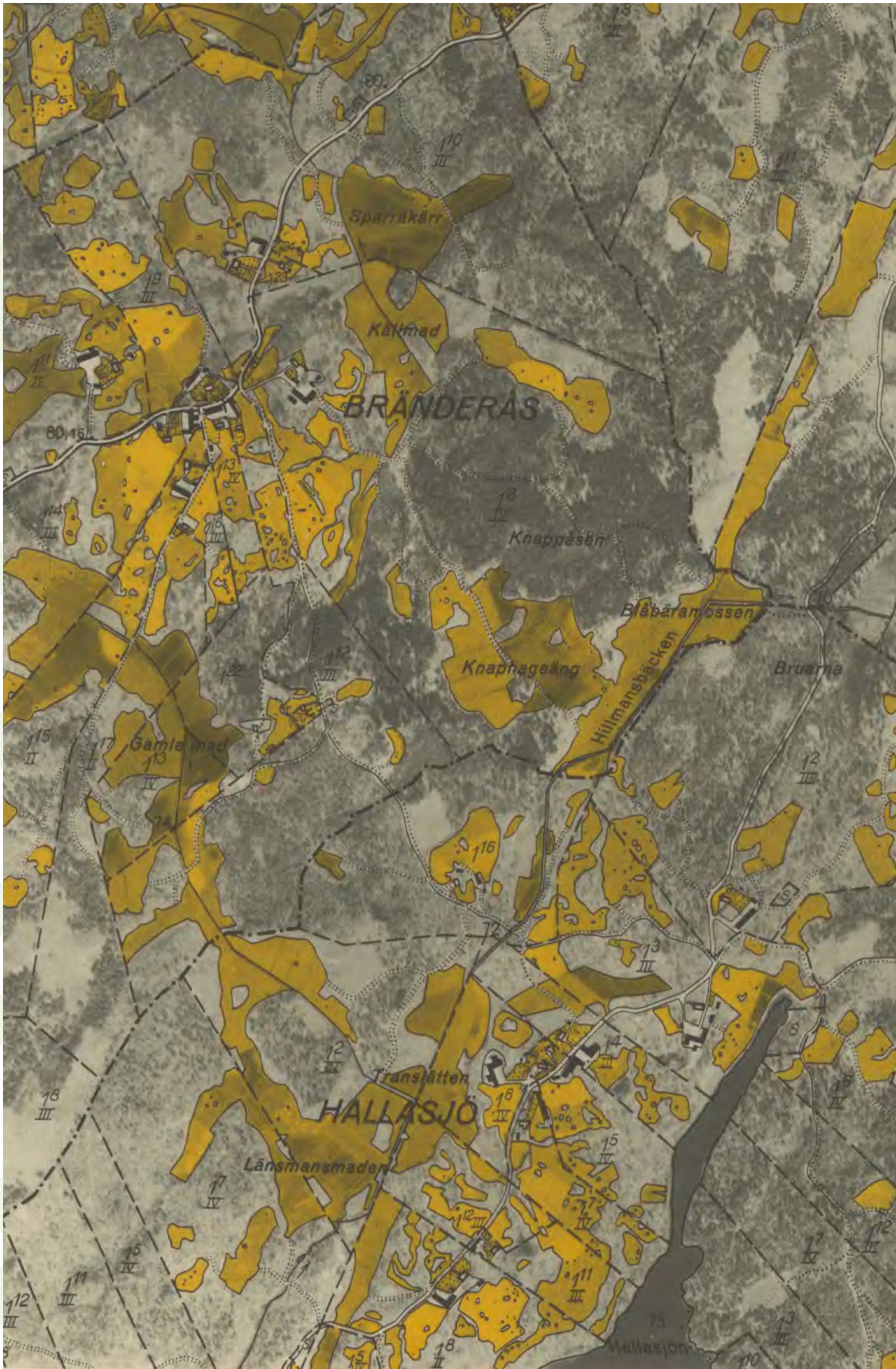

Bränderås. 2017 års karta med vita bostadshus, svarta uthus och röda vägar ovanpå en karta från år 1800. Kartöverlägget visar att en del av gårdarna idag ligger samlade i samma läge som på 1700-talet.

Bränderås laga skifte 1833.

Ekonomisk karta Bränderås och Hallasjö 1942.

Hallasjö. 2017 års karta med vita bostadshus, svarta uthus och röda vägar ovanpå en karta från 1942.

Hallasjö. 2017 års karta med vita bostadshus, svarta uthus och röda vägar ovanpå en karta från 1829. Flera av gårdarna ligger på samma ställen idag som 1829. Några hus är också desamma.

Rekommendationer för att bevara och utveckla kulturhistoriska värden

<p>Vägsträckningar och vägmiljöer</p>	<p>Det är önskvärt att äldre vägnät, vägsträckningar och den fysiska vägmiljön värnas. Vägarnas bredd, beläggning av grus samt olika element som hör till vägmiljöerna, som: staket, häckar, grindar, grindstolpar i sten, alléträd, stenmurar och hamlade träd.</p>
<p>Odlingslandskap och fornlämningar</p>	<p>Underhåll och skötsel av landskapet är av stor vikt för att det traditionella odlingslandskapet ska fortleva och upplevas. Murar och rösen bör röjas regelbundet. Hamlade träd bör fortsätta hamlas. Slyröjning och bete är önskvärt för att hålla markerna öppna. Stenmurarna omfattas av biotopskyddet i förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken, se faktaruta.</p> <p>Alla lämningar efter äldre jordkolor, torpgrunder och linugnar bör värnas samt underhållas genom regelbunden röjning, så att inte träd och buskar växer in i murverken. Om betesdjur kan skada murarna bör de hägnas in. Lämningar äldre än 1850 är att betrakta som fornlämning (eller framtida fornlämning).</p>
<p>Bebyggelsestruktur</p>	<p>Strukturen med mangårdsbyggnaderna mitt på tomterna, orienterade utmed byvägen, bör behållas. Eventuell ny bebyggelse placeras enligt samma princip, och inte mitt på äldre åkrar.</p> <p>Framtida tillägg av hus bör ske utmed det äldre vägnätet i byn, där nuvarande struktur kan behållas. Både stora och små bostadshus bör ligga mitt på tomt, med trädgård runt. Eventuella nya hus bör dock i princip inte placeras mitt på äldre åkrar eller ängar. På tomerna skulle kunna rymmas flera uthus eller andra komplementbyggnader. Eventuella nya ekonomibygnader bör i princip placeras bakom mangårdsbyggnaderna.</p>
<p>Jordbrukslandskapets ekonomibygnader</p>	<p>Äldre ekonomibygnader som är faluröda bör vara fortsatt faluröda. Äldre panel, detaljer och fönster bör värnas. Särskilt stor hänsyn bör tas gällande förändringar i ekonomibygnader och uthus äldre än 1920-talet.</p>
<p>Mangårdsbyggnader och trädgårdar</p>	<p>Byggnaders individuella arkitektur och tidstypiska drag hanteras varsamt. Proportioner, fasadfärg, tak och byggnadsdetaljer respekteras. Originaldelar bör behållas. Ingen ytterligare inklädnad eller yttre tilläggsisolering av fasader bör göras på äldre/välbevarad bebyggelse. Fasadpanel på äldre hus (äldre än cirka 1950-tal), liksom byggnadsdetaljer som dörr, foder, snickarglädje, verandastolpar, räcken med mera ska vara släthyvlad och bör penselmålas i ljusa kulörer. Helst bör linoljefärg användas till äldre paneler. Faluröda paneler kan ha sågad yta. Byggnader med helt eller delvis bevarad Torsåspanel samt Södermöreknut bör visas särskilt stor hänsyn eftersom de är så utmärkande för Torsås kommun. Man bör vara mycket försiktig med förändringar som påverkar dessa karaktärsdetaljer fysiskt eller intrycksmässigt. Det är önskvärt att för den äldre bebyggelsen bibehålla eller förstärka karaktären med den ljusmålade Torsåspanelen.</p>

Mangårdsbyggnader och trädgårdar (forts.)

Äldre fönster, dörrar och entréer är väsentliga för husens karaktär. Om fönster tidigare bytts ut mot moderna, som inte passar huset stil, kan dessa vid behov ersättas av nya i en stil anpassad till huset. Dessa bör i så fall utföras i massivt trä och målas i traditionella kulörer som passar huset. Kulörer som fås av traditionella pigment bör väljas. Vanliga fönsterfärger under 1800-talet var mörkbrunt, mörkgrönt eller brutet vitt. Då målades både båge och karm i samma. I början av 1900-talet blev det vanligt med mörkt grönt eller rött på bågarna, ofta med ljusa karmar. Vissa dörrar och fönster kan spegla en viss händelse eller utveckling, som till exempel affärsdörrar och fönster. Dessa kan ses som årsringar som har kulturhistorisk betydelse, och bör i många fall bevaras.

Trädgårdarnas struktur och grönska utgör ofta viktiga element i kulturmiljöerna och bidrar med trivsel och skönhet. Uppvuxna träd (särskilt fruktträd), buskar, planteringar och grusgångar tillsammans med inramningar i form av häck, staket eller stenvägg mot vägen bör visas hänsyn. Grindstolpar och grindar är också en mycket viktig del av äldre tomter. Vid nyplantering kan med fördel träd och växter som finns eller har funnits i trädgården tidigare väljas. Nya staket eller häckar mot vägen bör utformas i en anpassad stil. Omfattande utfyllnader, stödmurar, hårdgjorda ytor, betongplattor och tydligt moderna material bör undvikas i äldre bevarade kulturmiljöer.

Tak och takmaterial

Det är önskvärt att byggnader med höga kulturhistoriska värden som ursprungligen haft lertegel, som ersatts med modernare täckningar, i framtiden återställs. I de fall (delar av) äldre takkonstruktioner finns kvar är de viktiga att bevara eller i alla fall dokumentera.

Taktegel av äkta lertegel är den traditionella taktäckningen på bostadshus och många uthus från perioden 1800-tal och en bra bit in på 1900-talet. I de fall äldre lertegeltak finns kvar är de värdefulla för den äldre karaktären och bör underhållas och bevaras. Ofta kan de återanvändas även om undertaket med läkt, papp etcetera. behöver ses över. De tegelbruk som funnits i kommunen är: Appleryd, Böke, Bruatorp, llingetorp, Ekestorp, Kroka, Påboda och Sloalycke. En del pannor är märkta med stämplars som symboliserar dessa bruk. Det är positivt att återställa och åter lägga lertegeltak på sådana, välbevarade, äldre hus som en gång har haft det, även om de i senare tid fått ändrat takmaterial till exempelvis betongpannor.

I vissa fall kan moderna takmaterial som exempelvis pannplåt ses som skyddstäckning, som bidrar till att värdefulla byggnader bevaras i landskapet, vilket ofta gäller för ekonomibyggnader. Äldre skiftesverksladugårdar med spetsig takvinkel som tidigare haft stråtak får gärna täckas med stråtak igen, om intresse finns.

Framtida förändringar – att tänka på

Om- och tillbyggnader, bostadshus	<p>Det är nästan alltid möjligt att göra tillbyggnader om utformning, detaljer och placering är väl genomtänkt. Om- och tillbyggnader bör i skala, material- och färgval anpassas till varje enskild äldre byggnad. Särskilt känsliga är ofta de äldre små bostadshusen. Grundregeln för tillbyggnad bör vara att den nya delen ska underordna sig huvudbyggnaden och låta huvudbyggnaden vara synlig. Tillbyggnad kan göras antingen i stil med befintligt hus eller i mer modern stil. Att anlita arkitektonisk kompetens kan vara till hjälp. Tillbyggnader, takkupor och altaner eller andra mer påtagliga förändringar utförs helst på en mindre framträdande del. Altaner hör egentligen inte till äldre miljöer. Om de ändå byggs bör de vara marknära. Takkupor eller fönster i takfallen görs med omsorg om detaljer och skala.</p>
Nybyggnation och komplementbyggnader	<p>Tillkommande komplementbyggnader placeras och utformas med respekt för huvudbyggnad och tomt. Höjd, volym och utförande anpassas till omkringliggande miljöns karaktär. Ofta passar äkta falu rödfärg på uthus. Utformningen på nya komplementbyggnader kan vara i äldre stil eller modern, men något sammanhållande drag bör finnas exempelvis genom färgsättning.</p>
Nya bostadshus i kärnområdet	<p>Ny bostadsbebyggelse ska nästan alltid tillkomma utan att de kulturhistoriska värdena går förlorade, om de passas in i skala, placering eller på annat sätt som visar hänsyn. Om nya bostadshus ska utföras i äldre eller modern stil måste bedömas från fall till fall, beroende på hur den omkringliggande miljön påverkas.</p>

Om nya bostadshus ska utföras i äldre eller modern stil måste bedömas från fall till fall, beroende på hur den omkringliggande miljön påverkas.

En torpmiljö som hör till byn Bränderås.

Ett av de äldre uthus som finns i Hallasjö by. Stommen är byggd i skiftesverk och på taket ligger pannor av lertegel.

Plan- och bygglagen (PBL)

Generella skyddsregler enligt Plan- och bygglagen (2010:900)

Underhåll

8 kap 14 § i Plan- och bygglagen (PBL) är ett generellt krav, vilket innebär att detta omfattar all bebyggelse. Underhållskravet lyder: Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning (...) i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

Varsamhet

Även 8 kap 17 § PBL är ett generellt krav och påbjuden hänsyn gäller såväl interiör som exteriöra ändringar. Varsamhetskravet innebär att ändring av en byggnad skall: (...) utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Ändring

Enligt 8 kap 7 § PBL skall de tekniska egenskapskraven (som omnämns i 8 kap 4 och 5 §§) vid ändring av en byggnad (...) anpassas och avsteg från kraven göras med hänsyn till ändringens omfattning (...) samt med hänsyn till byggnadens förutsättningar och till bestämmelserna om varsamhet och förbud mot förvanskning i detta kapitel.

Förvanskningförbud

Byggnader som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får enligt plan- och bygglagen (PBL) inte förvanskas. Även om en byggnad har pekats ut som särskilt värdefull i till exempel ett kommunalt bevarandeprogram så är det rent formellt endast en upplysning om att kommunen bedömer att byggnaden har sådana värden att den omfattas av förvanskningförbudet enligt 8 kap. 13 § PBL. Utpekandet i sig har dock ingen rättsverkan. I ett beslut om bygglov måste byggnadsnämnden ta ställning till om byggnaden har sådana värden att den kan anses vara en särskilt värdefull byggnad. Därvid kan till exempel ett bevarandeprogram tjäna som ett underlag.

Särskilt värdefull byggnad

Ur PBL, 8 kap, 13§/ Boverkets byggregler (föreskrifter och allmänna råd), BBR, kap 1:2213 Särskilt värdefull byggnad: Byggnader från tiden före 1920-talets bebyggelseexpansion, som har sin huvudsakliga karaktär bevarad, utgör idag en så begränsad del av byggnadsbeståndet att flertalet av dem kan antas uppfylla något av kriterierna för särskilt värdefull byggnad. (BFS 2016:6).

Kulturmiljölagen, KML (1988:950)

1 kap. Inledande bestämmelser

1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön. Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas. Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. Lag (2013:548)

2 kap. Fornminnen

1 § Fornlämningar är skyddade enligt denna lag. För att en lämning ska vara automatiskt skyddad enligt kulturmiljölagen behöver den uppfylla tre rekvisit. Den ska vara en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och är varaktigt övergiven. Lämningen behöver dessutom vara tillkommen före år 1850, eller i fråga om fartyglämning, förlit före 1850. Till fornlämningar hör till exempel gravar, resta stenar, lämningar, samlingsplatser, ruiner, vissa färdvägar och broar med mera. Även naturbildningar som ålderdomliga bruk, sägner eller märkliga historiska minnen berörs av 2 kap.

3 kap. Byggnadsminnen

1 § En byggnad som har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller som ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde får förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen. (Torsås kommuns första två byggnadsminnen är väderkvarnen i Bruatorp och Olssonska gården i Torsås.)

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

Miljöbalk; MB (1998:808)

1 kap. Miljöbalkens mål och tillämpningsområde

1 § Bestämmelserna i denna balk syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar för att förvalta naturen väl.

Biotopskydd av stenmur i jordbruksmark (förordningen (1998:1252) om områdesskydd)

Stenmurar har höga naturvärden och en viktig funktion i ekosystemet genom den variation de skapar i jordbrukslandskapet. De utgör livsmiljöer, tillflyktsorter och spridningsvägar för flera av jordbrukslandskapets växt- och djurarter bland till exempel lavar, mossor, grod- och kräldjur, insekter, spindlar, fåglar och smådäggdjur. Flera av dessa arter var tidigare betydligt vanligare, men återfinns nu ofta endast i anslutning till jordbrukslandskapets småbiotoper. Stenhägnader i odlingslandskapet kan ha en mycket lång kontinuitet. Enkla sten-strängar kan visa på förhistorisk markanvändning. Mycket låga stenmurar kan vara lämningar av hägnader i blandteknik.

För att en stenmur ska omfattas av biotopskyddsbestämmelserna ska minst en sida av muren gränsa till jordbruksmark. En stenmur som löper längs en allmän väg, eller längs gränsen till skogs- eller tomtmark omfattas av biotopskyddsbestämmelserna om murens andra sida gränsar mot en åker, betesmark eller annan jordbruksmark. Skyddet för stenmurar bör normalt gälla även i de fall en högst två meter bred naturlig bäckfåra, ett dike, eller en mindre grusväg är belägen mellan stenmuren och den intilliggande jordbruksmarken.

Alla bilder tillhör Kalmar läns museum om inget annat anges.
Fotograf färgbilder Susann Johannisson, Kalmar läns museum
om inget annat anges. Gamla kartor tillhör Lantmäteriets
kartarkiv. Text: Susann Johannisson, Kalmar läns museum.
Grafisk formgivning: Webbochform.se.

Producerat år 2018-2019.

Torsås
kommun